

Over begeerte en verlangen bij Jean-Michael Oughourlian
12 september 2008 Girard Studiekring

Michael Elias

Opmerkingen en discussiepunten

Opmerkingen en discussiepunten bij de *Inleiding* en het *eerste hoofdstuk* van J.-M. Oughourlian, *Genèse du désir* ((Paris: Carnets Nord, 2007)

1. Vooraf een bekentenis: (ons helaas overleden kringlid) Roel Kaptein heeft me het werk van Oughourlian als 'begeerlijk' aangewezen. Op pag. 163 van het meegezonden stuk uit *De ander als model en obstakel* (1986) schrijft K: "Helaas heeft Oughourlian het sinds *Un mime nommé désir* (1982) grotendeels laten afweten." Het onderhavige werk, waarvan we nu het eerste hoofdstuk bespreken (later hopelijk ook andere), komt tegemoet aan deze kritiek en wil laten zien hoe de mimetische theorie is toe te passen in de beroepspraktijk van een psychiater, die zich met name is gaan bezighouden met hulp bij huwelijksproblemen. In theoretisch opzicht is sinds de verschijning van zijn eerste boek de ontdekking van spiegelneuronen van belang. Beide boeken bouwen voort op deel III van *Des choses cachées*, over 'interdividuele psychologie'. Daar zijn we in onze kring nog niet zo vaak op ingegaan.

P.S. Het *Contagion*-artikel van O. ("*Desire is mimetic: a clinical approach*") is te raadplegen op: http://www.uibk.ac.at/theol/cover/contagion/contagion03_Oughourlian.pdf

2. De problematiek die Oughourlian aansnijdt, interesseert me om verschillende redenen. Ik vind dat hij Girards theorie – om het fameuze dictum van Pascal te citeren - bij de "redenen van het hart" brengt die het hart zelf niet kent. En liggen die redenen deels niet in de mimetische *contagio*? Zo komt er een nieuw licht op een oude problematiek. In het alledaagse leven kan het doorzien van het mimetisch mechanisme je voor veel leed behoeden en tot beter inzicht leiden in je eigen biografie. Ik moest bij het lezen van deze eerste vijftig bladzijden van Oughourlian denken aan wat Paulus in zijn brief aan de Romeinen (7:19) stelde: "Want het goede dat ik wil, doe ik niet, maar het kwade, dat ik niet wil, dat doe ik." Ook dat gedrag valt beter te begrijpen als we ons realiseren dat ons willen een configuratie is van wat anderen ons hebben voorgehouden en hoe gemakkelijk onze *jetser hara* 'kwade neiging' tot nabootsing is geneigd.

3. Toen ik de inleiding J.M.-O. op onze site had gezet, kreeg ik van enkelen van jullie naast suggesties ter correctie (dank daarvoor) ook de opmerking dat de casus zo 'plat' zijn. Ik heb daarop ongeveer het volgende geantwoord. De therapeutische voorbeelden van O. zijn plat zoals de hele mimetische theorie voor sommigen plat en banaal is (hoe vaak is Girard dat niet door de Parijse elite verweten, en hoe vaak heeft hij zich daar niet tegen verweerd), en de traditie waarin hij staat (het christendom) is ook al plat: vgl. reeds de reacties van de Grieken op Paulus rede op de Areopag (Handelingen 17).

4. Zodra taboes wegvallen en mensen zich vrij voelen toe te geven aan hun neigingen, doemt er een onverwacht obstakel op en steekt het monster van de rivaliteit de kop op. Alle bescherming tegen het conflictieve mimetisme valt immers weg. *Celebrities* werken daarbij, in de woorden van Oughourlian, als magneten. Als modellen worden ze fanatiek aanbeden: ze geven aan wat we moeten begeren, hoe we moeten 'zijn', ze zetten de trend en sturen de mode. We willen alles van ze weten. Roddelbladen en –programma's proberen daaraan te voldoen. Maar het kan ook omslaan en dan worden dergelijke figuren unaniem verstoten. Of ze komen

zelf tot inzicht. Om de denkwijze in de rondgestuurde teksten van en over O. 'handen en voeten' te geven, zal ik e.e.a. vrijdag illustreren aan de hand van een interview met Jort Kelder in *de Volkskrant* van 30 augustus j.l. (te raadplegen op de site; pdf op 10 sep rondgestuurd). Een modern bekeringsverhaal?

5. Interessant vind ik O's opvatting over vrijheid: binnen het mimetische mechanisme zijn wij vrij te kiezen tussen verschillende mogelijkheden tot imitatie. Hoe en op grond waarvan komen mensen tot 'de beste keuzes'? In de joodse traditie is er het verhaal van de leerling die op de vraag of hij zijn leermeester (i.e. zijn 'model') bezocht om diens woorden van wijsheid te horen, antwoordde. "Nee, ik wil zien hoe hij zijn schoenveters strikt." (uit Erich Fromm, *Gij zult zijn als goden*).

Een extreem voorbeeld in de Babylonische Talmoed *Berachot* 62A over positieve mimesis. Rabbi Akiva en Ben Azai "followed their teachers into the restroom to see how they conducted themselves there. Rav Kahana placed himself under Rav's bed to hear how his teacher would behave while having marital relations. All three students defended their practice by saying that the actions of their teachers is Torah and must be learned. Clearly, such great scholars knew that they could have asked their teachers for such instruction in the sterility of the classroom. They also knew, however, that one can only fully learn Torah from seeing it being lived. Indeed, we will need to spend more time with our students and invite them into our lives. A student needs to see how a truly religious Jew interacts with his children, what he does with his free time, how he eats and makes berachot, etc. Students have to see how Jews celebrate and why they celebrate, they must see how and why Jews mourn. Correspondingly, **teachers need to be role models worthy of emulation.**" (Geciteerd uit: Rabbi Francis Nataf, "An Educational Manifesto (Ideas #33)", The David Cardozo Academy www.cardozoschool.org > Essays).

Het kiezen van een model ter navolging, om mee te rivaliseren wordt hier geëxpliciteerd in het zoeken van een leraar; het heeft een positieve connotatie. Opmerkelijk is de verbinding van leven en leer. Vgl. Ido Abram: "Als een leraar niet wandelt op het juiste pad - zelfs als hij een groot geleerde is en alle mensen hebben hem nodig - dan moet van hem geen instructie worden aangenomen totdat hij zich hervormt." (in: *Joodse traditie als permanent leren*). De vrijheid tot metacommunicatie over het te kiezen model is voorondersteld.

6. Het bovenstaande sluit in zekere zin aan bij de discussie (op onze kringbijeenkomst over Ricoeur) tussen Sonja Pos en Joost Dupont naar aanleiding van leven en leer bij Heidegger. Wat gebeurt er als teksten van een model zich loszingen van de auteur? Of als we van hem of haar niets afweten? Is de talmoedische richtlijn überhaupt relevant?

7. Ten slotte. Ik zou het aardig vinden als we tijdens de bespreking theorie en casus zouden kunnen illustreren met ervaringen van en over onszelf, wat we in onze omgeving hebben meegemaakt of wat er de afgelopen tijd in de publiciteit is geweest.

SAMENVATTING van Inleiding en Hoofdstuk I.1

Zie ook: J.-M. O, "Desire is mimetic. A clinical approach", *Contagion* 3 (1996), 43-50.

Inleiding

Jean-Michel Oughourlian is al veertig jaar neuropsychiater en werkzaam bij stoornissen op het gebied van *persoonlijkheid* (psychosen, neurosen), *stemmingen* (melancholie, depressie), en *gedrag* (seksualiteit, voeding, sociale betrekkingen). Naast ziekten behandelt hij in

toenemende mate problemen die mensen het bestaan 'vergallen'. Dergelijke problemen zijn niet inherent aan de patiënt, maar te situeren tussen de patiënt en een *ander*, het meest tussen stellen. Zeker, veel echtelieden hebben het goed (soms ook nog na vijftig jaar), maar degenen die bij de therapeut komen, zijn dikwijls slachtoffer van een paradox: het verlangen dat hen aanvankelijk bijeenbracht en verenigde, is op mysterieuze wijze omgeslagen en drijft hen nu met dezelfde heftigheid tot scheiding. Sinds twintig jaar analyseert Oughourlian deze verschijnselen met behulp van Girards mimetische theorie, die door de ontdekking van spiegelneuronen in 1996 steeds vaker verificatie krijgt. Spiegelneuronen zijn voor de psychologie wat DNA is voor de biologie. In zijn poging beter te begrijpen wat echtparen verenigt en scheidt, ontdekte Oughourlian dat beide van doen hebben met het verloop van *hetzelfde* mimetisch mechanisme. Maar er bestaat een strategie om daaraan te ontsnappen – al moeten de partners (althans een van hen) het mechanisme wel onderkennen. Alvorens daarop in te gaan geeft hij in dit hoofdstuk eerst enkele casus.

*

Casus 1 Marina, 25 jaar, komt in tranen en slecht verzorgd de spreekkamer binnen. Drie jaar woonde ze in Londen met Eddy, een man van zestig, omgeven door vrouwen, miljonair, intelligent. Om haar was hij gescheiden van zijn vrouw van dertig - wat hij voor zijn vorige minnaressen nog nooit had gedaan. "Hij had nog gearzeld tussen mij en een jonge Zweedse mannequin van twintig, maar uiteindelijk koos hij voor mij. [] Mijn ouders, aan wie ik zeer gehecht ben, heb ik hier buiten gehouden, want het zou hen pijn hebben gedaan: conservatief als ze zijn, wensen ze me een normaal leven toe met man en kinderen. Als ze vroegen wat ik in Londen deed, zei ik dat ik aan het werk was, hoewel ik in feite slechts van Eddy's geld leefde. Een half jaar terug kreeg hij prostaatkanker. Ik ging mee naar het ziekenhuis en verliet hem niet tijdens een chemokuur. Maar toch: ik zou nooit een kind met hem kunnen hebben en er was geen toekomst voor ons. Toen ik Eddy dat vertelde, stelde hij me voor dat ik een paar weken naar Parijs zou gaan om na te denken en mijn ouders te bezoeken. Al na een paar dagen daar ontmoette ik Hubert, 35 jaar, mooi, charmant, directeur van een onderneming." Hubert is verliefd maar Marina niet, ze kan zich niet losmaken van Eddy. En zo huilt ze zowel bij de een als de ander. Eddy raadt haar aan voor Hubert te kiezen, zelf wil hij met zijn oude vriendinnetje Ingrid naar de Cariben voor troost. Sindsdien huilt Marina de hele dag en vraagt Oughourlian: "Kunt u me helpen?"

Casus 2 Françoise, sinds 25 jaar getrouwd, komt tot de ontdekking dat haar man sinds een jaar een maîtresse heeft. "Hoe heeft u dat ontdekt", vraagt Oughourlian. "Met hulp van mijn dochter las ik op zijn computer hun e-mails. Hij ontkent. Had hij maar de moed om de waarheid te spreken." Als de man zich op verzoek van Oughourlian in de spreekkamer meldt, geeft hij toe, maar stelt dat zijn overspel voortkomt uit het drinken van zijn vrouw; hij vindt haar bij thuiskomst vaak laveloos op de vloer. In een volgende sessie zegt de vrouw in de alcohol troost te zoeken omdat haar man haar niet meer aanraakt. Het ergst vindt ze nog dat zijn maîtresse van haar leeftijd is: "Als hij een jongere had, zou ik het begrijpen." O. vat samen: de echtgenoot zegt dat hij zich van zijn vrouw vervreemd voelt omdat ze drinkt en Françoise zegt dat ze drinkt omdat hij een maîtresse heeft: "Onmogelijk om te oordelen: wat is oorzaak en wat gevolg? Wat te doen? De echtgenoot nog eens zien."

Casus 3 Véronique, rond de dertig, mooi, energiek, sinds zeven jaar getrouwd met een expert in hedendaagse kunst, twee kinderen. Haar man was altijd jaloers; als ze op reis ging verdacht hij haar ervan dat ze dat deed om mannen te verleiden. Ze moest daarom lachen en vatte het als een teken van liefde op, maar sinds een halfjaar wil hij niet met haar vrijen als ze niet heeft

bekend te hebben geslapen met Jan, Kees of Piet. "Als ik zeg dat er niets is gebeurd, zegt hij tot mijn verbazing: 'Vooruit, verzin dan wat. Of neem anders een minnaar en vertel me erover.' Wat vindt u? Hij is gek! Ik ben perplex. Van een vriendin kreeg ik uw adres."

Casus 4 Virginie, een sympathieke vrouw van veertig, woont alleen. Was op haar vijftiengste getrouwd met een oudere man, die aan kanker stierf. Ze heeft een boetiek voor vrouwenkleding. Geen kinderen, geen avontuurtjes – tot Pieter haar winkel binnenkwam om voor zijn vrouw iets te kopen. Na nog enige bezoeken nodigde hij haar een weekend uit, toen zijn vrouw haar dochter bezocht. En toen kwam hij bij haar wonen. Een paar weken baadden ze in geluk, daarna werd hij somber, ging zijn vrouw bellen, zei dat hij niet zonder haar kon en pakte na enige tijd zijn koffers weer. "Ik was een week in tranen. Toen begon hij mij weer te bellen met de boodschap dat zijn leven niet vol te houden was, zijn vrouw onmogelijk, en dat hij alleen maar van mij hield. Op een dag stond hij weer met zijn koffers voor de deur. Ik heb hem teruggenomen. Maar gisteren is hij opnieuw vertrokken, voor de achtste keer! Ik word gek, wat moet ik doen? Komt dit vaker voor? - "Jojo-mannen? Jazeker!"

Casus 5 Fabienne, 36, sinds zes jaar getrouwd. Twee kinderen, die er na lang aarzelen kwamen, want ze wilde blijven werken - in dezelfde zaak als haar man. Hij maakte promotie, werd de baas van de onderneming, zij kreeg geen promotie en werd ontslagen. "Teveel huishoudelijke taken." Fabienne is niet geïnteresseerd in het huishouden, krijgt hoofdpijn van het geschreeuw van haar kinderen en laat zich niet troosten door haar echtgenoot met het argument dat hij genoeg geld inbrengt om het gezin te laten draaien. In het weekend ligt ze uitgeput in bed met hoofdpijn, 's nachts kan ze niet slapen. Haar man komt ook bij Oughourlian en vertelt dat de kinderen niet te houden zijn, zelf is hij aan het eind van zijn latijn. Welk mechanisme is hier aan het werk dat dit stel kapot maakt?

Casus 6 Frederick, een aardige vent, zestig, heeft zenuwinkinkingen. Zijn vrouw, 25 jaar jonger, begrijpt het: "Geldproblemen." Hij was miljonair toen ze hem leerde kennen, maar is nu alles kwijt. "Ik ben weer als secretaresse gaan werken." Zijn zus betaalt zijn ziekenhuiskosten uit haar erfenis. Frederick is soms in verwarring. Hoopt op nieuwe veerkracht om weer carrière te kunnen maken.

Casus 7 Martha, een gedistingeerde vrouw rond de zestig, dient zich bij Oughourlian aan met de mededeling "onmogelijk" te zijn. "Ik ben jaloers en vind het onverdraaglijk dat mijn man naar andere vrouwen kijkt. Zelfs in de bioscoop als hij een vrouw in de film ziet. Bezopen, want we houden van elkaar en hebben alles om gelukkig te zijn." Oughourlian wijst haar op het mechanisme: "Houdt u van dieren?" De vrouw blijkt dol op haar kat, "*l'amour de ma vie*", in zekere zin een vervanging voor kinderen, want die heeft ze niet. Maar ze houdt ook van andere katten, die ze op straat streelt als ze naderbij komen. "U zou uw kat niet willen ruilen voor een ander?" Nee, dat wil Martha zeker niet. "Wat doet die kat als u een ander beest streelt?" Dan is hij ongelukkig. "Ziet u de gelijkenis tussen u en de kat en u en uw man?" Martha lacht: "Ik begrijp wat u wilt zeggen."

Als patiënten tijdens een psychotherapie in de lach schieten, is dat altijd een goed teken: ze krijgen door waar het om draait. "U zou zelf uw man op aardige vrouwen kunnen wijzen: dan staat u gewoon naast hem." Martha denkt erover na, brengt het advies in de praktijk en ontdekt dat haar man verrast is en zegt haar te hebben hervonden. Maar ze begrijpt het nauwelijks. "Als u elke vrouw als een mogelijke rivale ziet, raakt u meteen met haar in

conflict en moet uw man kiezen. Daarmee zet u uw status als echtgenote op het spel." Martha is om zo te zeggen 'iemand van goed vertrouwen' – zo is lang niet iedereen in de therapie.

In de spreekkamer draait het om drie polen: de patiënt, de rivaliserende begeerte of neurose, en de therapeut. Patiënten dienen de *begeerte* te kennen die hen in de ban houdt en waar ze samen met de therapeut tegen kunnen optrekken.

*

**

De begeerte (*le désir*) ligt aan de basis van de relatie tot de ander: enerzijds kan ze mensen verenigen en tot liefde brengen, anderzijds kan ze lijden veroorzaken en tot haat en geweld leiden. Hoe komt begeerte tot stand, waar put ze haar energie uit? Het is volgens Oughourlian een illusie dat onze begeerte altijd autonoom is, origineel en in zichzelf geworteld. Sinds hij van Girard diens *Mensonge romantique et vérité romanesque* (1961) las, is hij ervan overtuigd dat elke begeerte gekopieerd is van een ander. In 1978 publiceerde Girard in samenspraak met hem en Guy Lefort *Des choses cachées depuis la fondation du monde*, waarin de antropologische en heuristische waarde van dat inzicht werd onderbouwd. Zelf publiceerde Oughourlian in 1982 *Un mime nommé désir*, een fenomenologie van de mimetische begeerte. In het onderhavige *Genèse du désir* wil hij een therapie schetsen die rekening houdt met het fundamentele 'anders zijn' van de begeerte. Nog dagelijks verbaast Oughourlian zich over de verklarende kracht van de mimetische theorie bij het duiden van op het eerst gezicht irrationele situaties. In veel verhoudingen zijn mensen zonder het in de gaten te hebben gevangen in jaloezie, hebzucht, rivaliteit, gebrek aan liefde – en het heeft meestal te maken met wat hen aanvankelijk juist verenigde. Hoe is die paradox te verklaren?

Wij hebben niet in de gaten dat wij door de ware aard van de begeerte te miskennen, rivalen maken van degenen die wij nadoen, obstakels zelfs. Als het zo erg wordt dat het subject zich alleen nog maar voor de rivaliteit interesseert, zitten we op het terrein van de psychopathologie. Wanneer iemand degene niet kan bereiken die hij imiteert, wordt hij daar woedend op: een soort wrekende overdracht. Zijn ziekte is dus niet in hemzelf of de ander te situeren, maar in de relatie die hen beiden verbindt. De meeste pathologieën zijn ziekten van de begeerte: als de rivaliteit tengevolge van de mimetische begeerte ons te intensief verbindt met een hele reeks modellen, worden wij slaven van deze vijandelijke betrekking. Als we ons nabootsen miskennen, zijn we veroordeeld om vast te blijven zitten aan destructieve modellen en worden we vreemden voor onszelf en voor degenen van wie we houden. De mimetische psychotherapie is erop gericht dit mechanisme zichtbaar te maken en mensen vrij te maken om andere modellen te kiezen.

*

**

De natuur zelf dwingt ons onophoudelijk tot imitatie: de ontdekking van spiegelneuronen heeft duidelijk gemaakt hoe dit universele mimetisme op het niveau van zenuwcellen zijn beslag krijgt. Voortdurend zijn wij onderling in 'mimetische' interactie, vanaf onze geboorte. Duidelijk is dat ons gedrag niet bepaald wordt door gevoelens, maar door dit mimetische mechanisme. Alle menselijke sentimenten zijn er door gekleurd - wat overigens niets afdoet aan hun rijkdom of complexiteit. Het principe waardoor ze gestuurd worden, is uniek, maar kan oneindig veel vormen aannemen. Zo kan de universele mimesis tegengestelde fenomenen verklaren, zoals aantrekking en afkeer; het bewerkstelligt zowel individuatie als

veralgemenisering. Zodra we in staat zijn het mechanisme te doorzien, hoeven we niet langer een speelbal van onze emoties te zijn. Voor sommigen lijkt het nog moeilijk te begrijpen, zo'n heldere en eenvoudige theorie, die bovendien vanuit ons dagelijks leven te begrijpen is - en daarom wellicht weerstand oproept. Het feit dat onze verlangens veranderen, is het resultaat van een onophoudelijk leerproces.

Oughourlian wil een en ander in dit boek verduidelijken aan de hand van een interpretatie van een tekst uit het bijbelboek Genesis. Verder gaat hij in op strategieën die echtparen kunnen hanteren om te voorkomen dat ze in een spiraal van rivaliteit terechtkomen: een dagelijkse discipline, die vooronderstelt dat men de mimetische mechanismen doorziet die de liefde perverteren.

I Le mouvement psychologique

Le désir mimétique

In de psychologie hebben alle roerselen op verlangens betrekking - en vice versa. Elke gemoedsbeweging veronderstelt energie en een doel, ook al hebben theorieën als psychoanalyse, behaviorisme en cognitieve psychologie daar verschillende opvattingen over. Oughourlian was al vroeg overtuigd van de enorme impact van de theorie over de mimetische begeerte, die van een eenvoudige antropologische hypothese uitgaat: de begeerte is altijd een kopie van de begeerte van een ander. Ze behoort ons dus niet toe. Wie verliefd wordt op een vrouw, veronderstelt misschien dat zijn verlangen spontaan was, terwijl het correspondeert met een hele reeks culturele modellen die zo iemand zijn overgedragen en hem hebben geleerd 'wie te begeren.' Meestal is de bemiddeling nog directer en verloopt ze via de begeerte van een ander, die haar onbewust heeft aangewezen en iets heeft opgemerkt over haar schoonheid, charme, intelligentie etc. Als ik die persoon, mogelijk een vriend, hoogschat, raak ik geïnteresseerd. Zo worden mensen zelfs verliefd op iemand die ze nog nooit hebben gezien, louter door over zo iemand te hebben horen spreken.

Ook rivaliteit kan iemand ertoe brengen verliefd te worden. Een voorbeeld. Mijn partner kan me verbieden haar te begeren, maar me daartoe aansporen door temidden van vele kussen en woorden als: je moet niet van me houden, want ik heb al een ander [] ik kende jou nog niet toen ik hem ontmoette [] ik houd van je, maar onze liefde is onmogelijk. In zo'n situatie laait de begeerte op, tengevolge van het verbod en de aanwezigheid van een rivaal. Evenals in *Le Cid* van de toneelschrijver Pierre Corneille, stelt iemand zich dan uitsluitend nog ten doel om het verbod te doorbreken, de rivaal te overwinnen en zich het begeerde object toe te eigenen. Niet zozeer is de liefde blind als wel de begeerte die haar draagt en die zelf altijd betoverd wordt door de begeerte van anderen - meer dan door het nagejaagde object.

Ook bij kledingmode en eigentijdse opinies speelt dit. Oughourlian vroeg de bekende modeontwerper Yves Saint-Laurent eens hoe hij er zeker van kon zijn dat de jurken die hij ontwierp, zouden voldoen aan de smaak van het publiek. Hij werd aangekeken met een blik vol verbazing over zoveel onbegrip aangaande een zo simpele psychologische realiteit: "Maar dokter, zij zullen dragen wat ik wil." De technieken om mimetische begeerten te manipuleren worden, lang voor ze door psychologen zijn geanalyseerd en bewezen, door de publiciteit met succes gebruikt,.

Een kameleontisch verlangen Elke begeerte komt voort uit een relatie en kan ontelbare vormen aannemen. De mimetische aard van de begeerte is paradoxaal de tegenhanger van de vrijheid ervan: nooit gelijk aan zichzelf en altijd snel in het volgen van degene die ze

tegenkomt. Om welke ander gaat het? Degenen die wij als modellen kiezen, kennen wij eigenschappen toe die wij tot de onze zouden willen maken; ze wekken bij ons de begeerte 'meer' te willen zijn en wij vermoeden dat de ander over die eigenschappen beschikt. Zo zijn we temidden van ontelbare interacties altijd verwickeld in onophoudelijke imitatiespelletjes – de meeste zijn voor ons verborgen. Daarom stuit de theorie, hoe toegankelijk en evident ze ook is in haar uitgangspunten, soms op onbegrip: ze verplicht ons fundamenteel de begrippen subject en verlangen te heroverwegen, dwars tegen de voorstelling in die we ons daarvan hebben gemaakt. We moeten afzien van de glorievolle en mythische autonomie waarmee we de mens getooid hebben – en natuurlijk ook van het genoeg om speelbal te zijn van mechanismen die ons ontsnappen. Net als bij het toneel willen we liever niet zien wat er zich achter de schermen afspeelt en verlustigen we ons in een illusie.

Het verlangen, motor van de rivaliteit Door het feit dat ik het verlangen van een ander ga imiteren en me wil toeëigenen wat een ander bezit, wordt deze een obstakel en ga ik met hem concurreren. De mate waarin dat geschiedt, verschilt al naargelang zijn nabijheid en de aard van het begeerde object. Er is in de mimetische theorie een onderscheid tussen 'externe bemiddeling', waar het model zich op afstand bevindt en 'interne bemiddeling' waar het nabij is. Een klassiek voorbeeld van de eerste vorm levert de figuur van Don Quichotte als hij de held uit de roman *Amadis de Gaula* gaat imiteren. Iets meer nabij is een politicus die een model voor iemand is en wordt geïmiteerd in spraak, denken, kleding en eigenschappen. Een dergelijke imitatie kan vreedzaam zijn en tot een nieuwe dimensie in het bestaan van zo iemand leiden. Anders wordt het als het om mijn buurman gaat en het object van zijn begeerte voor mij toegankelijk wordt en tot hebzucht leidt. Om die reden kent men in het oosten – zowel onder mannen als vrouwen – een vorm van beleefdheid waarin je elkaar meteen geeft wat tot rivaliteit zou kunnen leiden. Zegt iemand 'wat een aardige sjaal heb je', dan is het prompte antwoord 'je mag hem hebben.' Liever er afstand van doen dan het object van tweedracht te laten worden. Het vereist zelfcontrole en een voortdurende, nauwgezette ascese.

Rivalen verschillen steeds minder van elkaar Wanneer ik de groeiende rivaliteit niet kan omzeilen (door bijvoorbeeld een ander model te kiezen) kan ze wederkerig worden: het model kan dan op zijn beurt ook mijn begeerte gaan imiteren, waardoor er een verdubbeling plaatsvindt en de rivaliteit steeds heftiger wordt. De een wordt dan voor de ander zowel model als rivaal. De mimetische driehoek subject-bemiddelaar-object ontwikkelt zich tot een mimetische cirkelbeweging, waarin de rivalen tegenover elkaar komen te staan, terwijl ze steeds meer op elkaar gaan lijken: in hun begeerten, gebaren, agressie, geweld. In de klassieke mythologie is te lezen hoe de broers van Antigone, Eteocles en Polynices, elkaar naar het leven staan terwijl ze in vrijwel niets van elkaar verschillen.

De begeerte houdt zich niet aan al zijn beloften In dit proces raakt het begeerde object steeds meer op de achtergrond 'ten gunste' van de rivaliteit. En dan dient zich een nieuwe waarheid aan: als iemand het begeerde object eindelijk heeft, blijkt de bevrediging van korte duur en is de teleurstelling bijna verzekerd. Eenmaal verworven, verliest het object zijn schitterende eigenschappen: het levert geen meerwaarde op voor het 'zijn', verschaft niet het gedroomde plezier en nog minder de radicale transformatie waarop werd gehoopt – misschien zelfs het tegendeel. Oscar Wilde schreef: "Er zijn twee tragedies in het leven: de ene is niet te krijgen wat je begeert. De ander is het wel te krijgen." [Is dit citaat niet van G.B. Shaw? Uit *Man and superman* (1903) "There are two tragedies in life. One is not to get your heart's desire. The other is to get it." – ME] Verstrikt in de strijd ziet geen van de rivalen dat hij of zij gevangen zit in de hel van de rivaliserende begeerte. Het paradijs blijkt met het verkregen object niet betreden en de bezitter zakt niet zelden weg in een spiraal van haat jegens zichzelf en de

ander. Er is namelijk niets veranderd. En in plaats van dit mechanisme te onderzoeken richt iemand zich meestal op weer iets anders, wat ook weer op een teleurstelling uitdraait.

De toenemende uitputting van de begeerte De indifferentiatie (wegvallen van verschillen) die voortkomt uit het feit dat mensen door bij voortduring te rivaliseren steeds uitgeputter raken, leidt tot de 'mimetische crisis'. De rivaal moet immers tot elke prijs vernietigd worden en de rivaliteit is volledig in de plaats gekomen van de begeerte die haar deed ontstaan. Klinisch gezien zakken mensen dan weg in een pathologie van rivaliteit, wat dikwijls voorkomt bij echtparen en een verwoestende werking heeft. De begeerte wordt dan metafysisch [zie *Des choses cachées* III, H1 F], wild, als een vampier. Sentimenten kunnen extreem worden: men wil versmelten met de ander, zijn of haar plaats innemen, iemand zijn wezen ontstelen, het geheim van zijn schitterende aura, zijn gedroomde autonomie. Van een volledig bezitten wordt een ongedeeld geluk verwacht. Imitatie neemt problematische vormen aan, passies komen los, met vernietigende liefdes, masochisme en sadisme, verhevigd geweld. Als de mimetische begeerte immobiel is geworden, kan ze in zichzelf gekeerd raken, zonder ontsnappingsmogelijkheid aan de hypnotische aantrekkingskracht. Ze heeft dan haar fluiditeit verloren.

Aanbidding en haat

Wanneer de rivaliteit alles overwoekert en de mimetische begeerte verandert in 'metafysische begeerte' wijkt het object. Het is louter nog een voorwendsel voor onenigheid, De haat die men de bemiddelaar toekent, is vaak de keerzijde van een sterke bewondering, die gepaard gaat met een niet onderkende geringschatting van zichzelf. Als de begeerte van een man naar een vrouw uitgaat die 'ontoegankelijk' is - omdat ze hem minacht of omdat ze bij een (reële of ingebeeelde) ander hoort - wordt ze tegelijk model en object van de begeerte die ze oproept: ze plaatst zich tussen hem en het 'zijn' dat het subject haar toekent en dat hij zich wil toeëigenen. Zij is dus obstakel voor de verborgen kwaliteiten die hij begeert: deze duisterheid maakt haar goddelijkheid uit, wat bij hem enerzijds tot hartstochtelijke aanbidding en dienstbaarheid leidt (hij is 'niets', zij is 'alles') anderzijds tot bittere haat. Zij sluit hem immers uit van het leven, van een mogelijk geluk en herinnert hem voortdurend aan zijn onmacht, zijn inferieure en armzalige toestand. Het lukt hem niet van haar los te komen, omdat hij door haar uiteindelijk de transformatie te zullen vinden die hij van zijn bestaan verwacht. Een voorbeeld: in de zogenoemde [*Lettres portugaises*](#) [door Guilleragues, 1669, lange tijd toegeschreven aan Mariana Alcoforado, een franciscaanse non in een klooster te Beja] schrijft Mariana aan de officier op wie ze verliefd is, maar die haar heeft verlaten: "Ik ben nog liever ongelukkig in mijn liefde dan dat ik u nooit had gezien." Ze onderwerpt zich helemaal aan degene die haar verliet, maakt van hem een verheven goddelijkheid, die alle macht over haar leven heeft. In haar ogen bewijst haar lijden hoe superieur hij is. Ze kan en wil zich niet van hem losmaken, omdat dit lijden een teken is dat ze dicht bij zijn god is. In zekere zin komt het lijden in de plaats van het object: het vormt een brug naar degene die ze liefheeft. Hoe meer ze verzinkt in verdriet, hoe dichter ze bij hem en het licht meent te komen.

De duivelse dimensie van de begeerte

Haat kan tot fysieke agressie en moord leiden. Het mechanisme van de begeerte kan ons richten op objecten of wezens die steeds moeilijker te verwerven zijn en ons verleidelijker voorkomen naarmate ze ontoegankelijker zijn. De onverzadigde begeerte kan zich dan transformeren in knagende pijn, vervreemding, wanhopige afhankelijkheid. We komen dan bij de meest schrikwekkende vorm van pathologie. De verliefde versmelting is uitgelopen op versmelting in rivaliteit, de vreselijke val in blinde destructie, de monsterlijke omkering van de liefde. In *Nana* van Zola begrijpt Muffat dat Nana hem nooit zal toebehoren en hij wurgt

haar met de woorden "Ordure, mon amour." Daarmee ontdoet hij zich van zijn mogelijke rivalen. Op het hoogtepunt van de mimetische crisis vallen volkomen verachting en absolute liefde samen. De metafysische begeerte kan ons ertoe brengen het niets te begeren en ons tot moordenaars maken. Wij kunnen dan ook onszelf vernietigen om de ander te bereiken en te verwoesten. Het terrorisme is daar een voorbeeld van. Begeerten zijn besmettelijk, als een epidemie: ze worden van het ene naar het andere individu gekopieerd. Daarbij kunnen publieke figuren als een magneet werken: fanatiek aanbeden, geven zij aan wat we moeten begeren, ze zetten de trend, sturen de mode. Maar het kan ook omslaan en dan worden ze unaniem verstoten. Er is dan een metamorfose van mimetische begeerte in collectief geweld: de polarisatie van allen tegen een.

Begeerte, behoefte, instinct

Behoeft is van een biologische orde: het gaat bijvoorbeeld om honger. Die is er al voordat er een object is dat de honger kan stillen en bovendien kunnen er tal van objecten zijn die aan deze behoefte voldoen. Bij begeerte ligt het anders: die verschijnt op het zelfde moment dat het object wordt aangewezen. Een behoefte kan bevredigd worden, maar de begeerte gaat verder, aangejaagd door die van anderen. Ik kan echter wel weerstand bieden aan mijn begeerte, me niet laten meeslepen, een ander model kiezen, wat veelal vereist dat ik inzicht heb in het mechanisme. Dat kan betekenen dat ik inga tegen mijn 'zekerheden', mijn 'geloof', dat wil zeggen, mijn culturele modellen, die weer zijn verworven door mimetisme, opvoeding en onderwijs. We moeten dus wel een of andere begeerte verwerpen, want anders zouden we in tegenspraak met onszelf komen. Uiteindelijk blijkt hieruit ook dat we binnen het mimetische mechanisme, vrij zijn.

Deze vrijheid is zeker relatief (we kunnen immers nooit ontsnappen aan het universele mimetisme), maar we kunnen wel *kies*en tussen verschillende mogelijkheden tot imitatie: tussen verschillende modellen en hetgeen ze als begeerlijk aanwijzen. Wanneer deze keuzevrijheid ontbreekt, zitten we te strak vast aan een model.

De begeerte is anders dan de behoefte van een psychologische orde. Komt de behoefte voort uit het subject zelf, de begeerte vindt zijn oorsprong in de ander. Men stelle zich voor dat er etappes zijn, overgangen tussen een pure begeerte, volledig mimetisch en psychologisch (het ontvangen van een literaire prijs bijvoorbeeld) en een begeerte die een behoefte overlapt. Iemand kan 'mimetisch' hebben geleerd 'un grand vin' te willen drinken, een wens die uiteraard niet zou bestaan zonder de behoefte om iets te drinken. Zo staat behoefte nooit los van het biologische, terwijl dat bij begeerte vaak wel zo is.

Behoeft zonder mimesis kan niet tot begeerte leiden, maar omgekeerd wel. Als de passie toeneemt, zeggen geliefden: ik heb je nodig, ik kan niet verder leven zonder jou, ik ben niets zonder jou. De begeerte heeft dan een quasi-psychologische behoefte gecreëerd, die in feite een psychologische begeerte is. Alle liefdesliedjes bezingen deze smartelijke afhankelijkheid. Behoeft hoeft niet tot verlangen te leiden. Ook als we niet verliefd zijn, kan de seksuele behoefte vervuld worden, door een willekeurig iemand – het oudste beroep ter wereld getuigt ervan. Maar als het verlangen op één persoon is gericht, is alleen deze in staat het te bevredigen. In die zin kan de behoefte nooit op zichzelf een begeerte creëren, terwijl deze omgekeerd wel een behoefte kan veranderen, perverteren of zelfs vormen.

Het instinct is een gevolg van genetisch bepaald gedrag, dat ons bijvoorbeeld naar voedsel doet zoeken. Het gaat gepaard met instinctmatige handelingen als kauwen, doorslikken, e.d., zoals het seksuele instinct voorziet in de noodzakelijke details voor copulatie. Het heeft geen enkele invloed op de begeerte, maar ook hier is het omgekeerde wel mogelijk: anorexia-patiënten kunnen ingaan tegen het instinct om zich te voeden door zich te hechten aan een model. Alle seksuele perversies (fetisjisme, voyeurisme, sadomasochisme) illustreren de duizend-en-een manieren waarop de mimetische begeerte het seksuele basisinstinct kan

veranderen. Dieren hebben instincten en behoeften, maar geen enkele perversie, want ze kennen geen begeerte.

Ten slotte is de begeerte een kracht die zich slechts kan manifesteren wanneer er (al dan niet ingebeelde) weerstand is. De eeuwig jaloerse echtgenoot ziet overal verraad en wordt door zijn obstakels steeds gepassioneerder en bezitteriger. Elk obstakel voedt de begeerte. Als de weerstand verdwijnt, kan de begeerte verdwijnen. Valmont schrijft Madame de Tourvel [in Choderlos de Laclos, *Les liaisons dangereuses*] een wrede en dodelijke brief: "Je vous ai aimée, je ne vous aime plus. Ce n'est pas ma faute [...] Mon désir a duré autant que votre vertu." Een diepe psychologische wijsheid: ik kan er niets aan doen. Het *ik* is hier als ik-van-de-begeerte niet verantwoordelijk...

Het mimetische escaleren

Mimesis heeft als onbewuste imitatie betrekking op vier aspecten van de ander (het model).

(1) De *verschijning*: men kan iemands haardracht, houding of stem imiteren. (2) Het *hebben*: een bepaalde ster kan zijn aura overdragen op een bepaald object dat daardoor begerlijk wordt. Als ik wil bezitten wat mijn buurman heeft kan deze 'toeëigeningsmimesis' tot conflict en geweld leiden. Op het niveau van (3) het *zijn* is er (a) de metafysische begeerte, waarin iemand zich het zijn, de substantie, van zijn model wil toeëigenen. Dit pathologische gedrag kan catastrofale gevolgen hebben, zowel voor het subject als voor het model-obstakel en tot moord of zelfmoord leiden. 'Mimetische begeerte' kan alle drie omvatten; het is een krachige, uitputtende vorm van imitatie, die kan escaleren, te definiëren als een vorm van toenemende hypnose.

Er is echter op het niveau van het *zijn* ook (3b) een vreedzame en constructieve vorm van imitatie: de identificatie. Freud heeft er bewonderenswaardig over geschreven. Van belang is in dat verband om identiteit te beschouwen als een som van opeenvolgende identificaties met modellen die ons hebben gemaakt tot wie we zijn. Op die wijze heb je er geen behoefte meer aan om iemand zijn objecten of zijn wezen te ontrukken. Je deelt een gemeenschappelijke identiteit en ontsnapt zowel aan de toeëigeningsmimesis als aan de metafysische begeerte. Mimesis kan ten slotte ook nog betrekking hebben op (4) de begeerte van de ander in zijn totaal.

ME